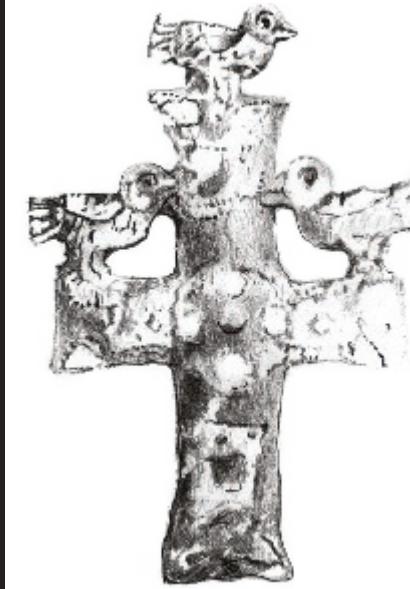

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА

САВРЕМЕНА
СРПСКА
ФОЛКЛОРИСТИКА

IX

IX

УФС

УДРУЖЕЊЕ
ФОЛКЛОРИСТА
СРБИЈЕ

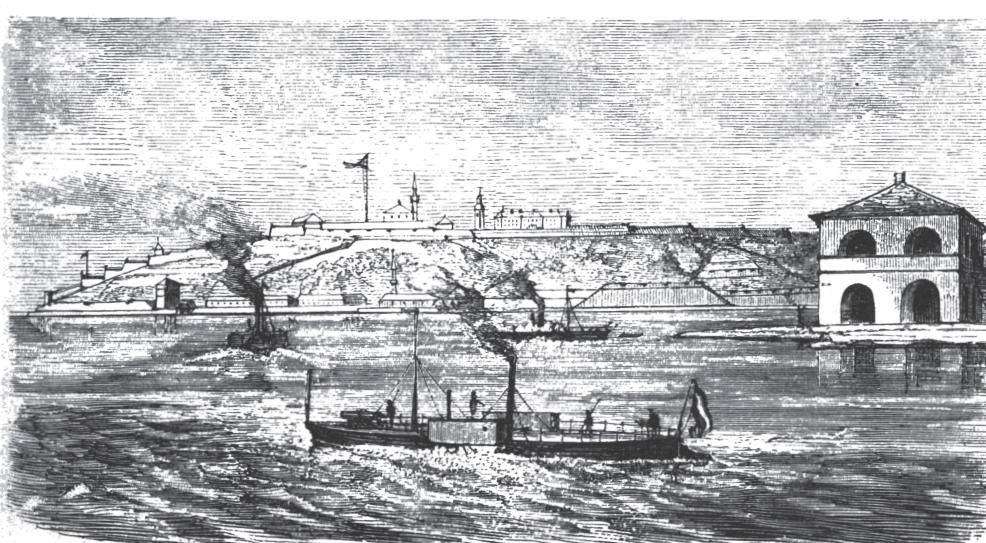

Универзитетска
библиотека
„Светозар Марковић“

Центар за културу
„Вук Караџић“,
Лозница

Научно-образовно
културни центар
„Вук Караџић“ Тршић

Suzana J. Marjanić¹
Institut za etnologiju i
folkloristiku²
Zagreb, Hrvatska

[316.334.56+316.7]:636.045
316.7:59:[069:39(497.5 Zagreb)"2017"]

ANTROZOOLOGIJA ZOOPOLISA ILI „GRAD NA ČETIRI NOGE”

Članak dokumentira teoretski okvir u kojem se studiji životinja (engl. *animal studies*) susreću s urbanim studijima (engl. *urban studies*), s naglaskom na stanje i tendencije u humanističkim i društvenim znanostima u Hrvatskoj. Pritom naglasak stavljam na izložbu Etnografskog muzeja u Zagrebu *O životinjama i ljudima* (2017.; kustosice: Željka Petrović Osmak, Tea Rittig Šiško, Gordana Viljetić), što je bila prva domaća etnozoološka izložba koja je, među ostalim, uključila i problematiku prava životinja kao i problematiku „urbanih životinja”.

Ključne riječi: antrozoologija, izložba *O životinjama i ljudima*, kućne životinje/kućni ljubimci, životinje za druženje.

U okviru temata „Grad u folkloru / folklor u gradu” odlučila sam se na istraživanje antrozooologije zoopolisa u lokalnom kontekstu, prvenstveno što se tiče teorijskoga razmatranja navedene problematike u Hrvatskoj. Podnaslov izlaganja preuzeala sam iz programa Etnografskoga muzeja u Zagrebu koji se odvijao pod naslovom „Filmski četvrtak: grad na četiri noge” (istraživanje teme: Gordana Viljetić) u sklopu Odluke o proglašenju epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 u RH, u odnosu na koju je i Svjetska zdravstvena organizacija proglašila pandemiju. Naime, u svibnju 2020. godine Etnografski muzej u Zagrebu, kao prvi službeni *pet-friendly* muzej u Hrvatskoj, pokrenuo je program prikazivanja dokumentarnih filmova na temu odnosa čovjeka/skrbnika i kućne životinje/ljubimca, snimljene za potrebe izložbe Etnografskog muzeja *O životinjama i ljudima* (2017.; kustosice: Željka Petrović Osmak, Tea Rittig Šiško, Gordana Viljetić), što je bila prva domaća etnozoološka izložba koja je, među ostalim, uključila i

¹ suzana@ief.hr

² Članak je nastao u okviru projekta „Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse – ANIMAL“ (IP-2019-04-5621).

problematiku prava životinja. Upravo je segment izložbe o kućnim ljubimcima bio orwellovski imenovan s naznakom o kulturi petišizma kao vrste specizma – „Kućni ljubimci – jednakiji od drugih?”. U tom izložbenom segmentu autorice izložbe istaknule su da je fenomen današnjeg kućnog ljubimca kao proizvoda urbane sredine 19. stoljeća nastao kao posljedica jačanja građanske klase i viška vrijednosti. Primjerice, za Kijevo Ante Jurić-Arambašić navodi kako je „zbog miševa svaka (...) kuća držala mačku, no upotrebljavale su se i razne vrste mišalovki, od kojih jedne ubijaju a druge samo zarobljavaju. Iza 1955. godine miševe sve više truju kupovnim otrovom” (2000: 114–116), što svjedoči kako utilitarna funkcija mačke u tome kraju prestaje 50-ih godina prošloga stoljeća. U kontekstu programa „Filmski četvrtak” Etnografski muzej je pozvao i svoje korisnike da podijele svoja iskustva o suživotu s kućnim ljubimcima. Jedno od pitanja koje su postavili odnosilo se i na antropologiju straha vezano uz pandemiju COVID-19: „Jesu li vam [kućni ljubimci] i kako u vrijeme stroge izolacije i karantene pomogli u prevladavanju strahova? Pišite nam i šaljite u formi kratkih videa, priča, fotografija na e-mail pet-friendly@emz.hr.“

Navedena izložba prva je domaća antrozoološka izložba koja je istaknula zanemaren segment proučavanja suodnosa ljudi – ljubimaca,³ životinja u društvenim znanostima, i pritom je, kao uostalom i hrvatski prijevod knjige *Specizam* (2004) američke teoretičare za prava životinja Joan Dunayer (2009, preveo: Zoran Čiča), uvela u hrvatski kulturni kontekst termin životinja za druženje (engl. *companion animals*) umjesto uobičajenoga termina *kućni ljubimac* (engl. *pet*) koji pojedini teoretičari kritičke animalistike (engl. *critical animal studies*) određuju kao specistički termin. Nadalje, u programu projekta Instituta za etnologiju i folkloristiku pod nazivom Kulturna animalistika, što sam ga zajedno s kolegicom Antonijom Zaradijom Kiš pokrenula 2008. godine, etnolog, kulturni antropolog Zoran Čiča, suradnik projekta, preveo je knjigu američke teoretičarke za prava životinja i ekofeministice Joan Dunayer o specizmu koja pored termina *companion* (družbenik/družbenica) rabi

³ I Antun Radić u upitnici „Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu“ (1897) otvara pitanje „Drže li ljudi rada u kući pse i mačke? Kako s njima postupaju?“ (Radić 1897: 27), čime otvara i etička pitanja – da li se kućne životinje tretiraju kao kućne životinje te kako se s njima postupa. Ujedno otvara i pitanje imenovanja životinja – kako se psima i mačkama daju imena. Sve navedeno (kao i druga, ovdje nenavedena pitanja, zaključuje etičkim pitanjima: „Kako se postupa sa životnjama? Vole li ljudi životinje i po čem se to vidi? Tuku li životinje? Kako se na to gleda?“ (Radić 1897: 28). Sâm koristi specističke odrednice za umrle životinje – *crkne, krepa, parne* (*ibid.*), što se može protumačiti i u kontekstu pitanja koja će biti postavljena u ruralnom miljeu.

i termin *pet* (kućni ljubimac), ne određujući ga pritom specistički. Neki zagovornici/ice prava životinja rabe za (urbanoga) ljubimca (kućna životinja, kućni ljubimac) sljedeće termine *companions / companion animal/ nonhuman companion* – družbenici, životinja za društvo, ne-ljudski družbenici, odnosno umjesto dijade *kućni ljubimac* i *vlasnik* teoretičari i aktivisti za prava životinja koriste termine *kućna životinja* i *skrnik* (Viljetić 2017: 92). Taj dio izložbe predstavljen je, kako navodi kustosica Gordana Viljetić, predmetima iz fundusa Etnografskoga muzeja u Zagrebu ali i posuđenim predmetima iz Muzeja za umjetnost i obrt, Arheološkog muzeja, Kabineta grafike HAZU te fotodokumentacijom EMZ, MUO, Muzeja grada Zagreba, The Upper Galilee Museum of Prehistory i Skloništa za nezbrinute životinje grada Zagreba u Dumovcu te fotografijama iz privatnih arhiva.

Riječ je o prvoj (izložbenoj) refleksiji istraživanja suodnosa ljubimaca i skrnbika s bitnim segmentom suodnosa dijete – životinja nakon zooetičke knjige Nikole Viskovića *Životinja i čovjek* iz 1996. godine kojom je prvi kod nas upotrijebio termin *petišizam* kao jednu od paradigm *specizma*. Na temelju tih primjera zamjetno je da nova generacija studenata/ica kreće u navedena zanemarena antrozoološka istraživanja, kao što pokazuje diplomski rad Nikoline Vuković *Kućni ljubimci kao članovi obitelji: narativne strategije antropomorfizacije i familijarizacije životinja u suvremenom hrvatskom društvu* (Zagreb, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 2019) u kojem je istražila trijadu petišizam – petkultura – petindustrija podjednako iz sociološke i etnološke, antrozoološke paradigmе.⁴

Dijakronija: antrozoologija zoopolisa u lokalnom kontekstu

Krećem na dijakroniju istraživanja zoopolisa što se tiče lokalne scene, naravno, na odabranim primjerima – u Hrvatskoj,⁵ od Nikole Viskovića koji je prvi uveo u našu kulturnu zajednicu istraživanje

⁴ Primjerice, Emily K. Crawford, Nancy L Worsham i Elizabeth R. Swinehart koriste termin *companion animals* i suodnos čovjeka/skrbnika i kućne životinje promatraju u kontekstu privrežnosti. No, Cristine Overall ističe da navedeni termin „životinje za druženje”, iako se čini kao alternativa „kućnim ljubimcima” i ne nosi hijerarhijske konotacije te riječi, u ljudskim interakcijama pratilac je obično netko tko je odlučio biti s nama, a psi i mačke, kao glavni „kućni ljubimci” nemaju navedeni odabir i možda je riječ samo o zavaravajućem terminu koji podrazumijeva neku vrstu jednakosti između ljudi i životinja koja zapravo ne postoji (Overall 2017: XXII).

⁵ Navedena će lokalna istraživanja kontekstualizirati radovima ključnih autora/ice što se tiče svjetskih istraživanja i susreta studija životinja i urbanih studija, kao i susreta studija životinja i sociologije odgoja, s obzirom na bitnu temu suodnosa dijete – životinja.

fenomena kućnih ljubimaca iz kulturnoanimalističke perspektive u svojoj zooetičkoj knjizi *Životinja i čovjek*: prilog kulturnoj zoologiji (1996), u poglavlju pod nazivom „Kućni ljubimci” i pritom je prvi kod nas otvorio i problematiku petišizma kao svojevrsne varijante specizma. Visković spominje knjigu Kathleen Szasz *Petishism: Pet Cults Of The Western World* (London 1968), koja je uvela navedeni termin/neologizam, u okviru čega ističe da na Zapadu gotovo svako drugo domaćinstvo posjeduje barem jednu životinju (Visković 1996: 381). Antrozoolog James Serpell, u svome istraživanju uloge životinja u dječjim životima, navodi da ankete pokazuju da su kućni ljubimci zastupljeniji u domaćinstvima s djecom te da više od 90 posto djece u Velikoj Britaniji ako već ne posjeduje kućnog ljubimca izražavaju želju da ga imaju te kako brojna istraživanja dokazuju da većina roditelja ili vjeruje ili pretpostavlja u dobrobit koja djeca dobivaju u

Foto 1: Hranjene golubova na Kvaternikovom trgu u Zagrebu u vrijeme prvoga „lockdowna” pandemije COVID-19 i donošenje vode jer je gradska fontana na navedenom trgu tada neko vrijeme (sredina travnja 2020) bila zatvorena. Foto: Robert Franciszty.

društvu s kućnim ljubimcima – životinja za druženje (engl. *companion animals*) može dijete naučiti odgovornosti, poticati brižnost, osigurati društvo, sigurnost, zabavu i privrženost (Serpell 1999: 87). Visković navedeno poglavlje otvara ključnom knjigom Jamesa Serpellla *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships* (1986) gdje ističe kako su tek nastanak modernih gradova i modernizacija sela izvele potpuno udaljavanje utilitarnih životinja od domaćinstava i istovremeno takve su promjene života i osjećajnosti vodile afektivnom vezivanju za kućne životinje – ljubimce (engl. *pets, companion animals*), kao u sociopsihološkom smislu nove kategorije domaćih životinja (Visković 1996: 380). Naime, problem nastaje i u tome što u odnosu na paradigma antrozoologije koja ističe psihološki učinak kreacije empatije u suodnosu ljubimci – djeca, kritička animalistika u petišizmu, kulturi kućnih ljubimaca, detektira jednu vrstu specizma, odnosno kao što je to ekološki aktivist Paul Shepard točno odredio kućne ljubimce kao civilizirani pribor koji je nastao u tiraniji (engl. *civilized paraphernalia*). Shepard ističe brojne negativne učinke kulture petišizma gdje su kućni ljubimci ponekad predmet obiteljskih sukoba, čak i rastava, a mogu postati i transfer regresije prema infantilnom ponašanju (Shepard 1997: 150). Donna J. Haraway u knjizi *The Companion Species Manifest: Dogs, People and Significant Otherness* (2003)⁶ je utvrdila suradništvo ljudi s vrstama za druženje (engl. *companion species*) gdje navodi da ne-ljudi nisu samo dobri za misliti/mišljenje (kao što to želi Lévi-Strauss) ili za jesti/ za jelo (kao što navodi Malinowski u konceptu totemizma ili pak Marvin Harris u svome kulturnom materijalizmu), već su jednako tako i entiteti, subjekti s kojima je *dobro živjeti – companion species* (Haraway 2008: 7; Kirksey i Helmreich 2010: 549, Kirksey, Schuetze i Helmreich 2014: 3). U knjizi *When Species Meet* (2008) Haraway ističe „prirodno-kulturne kontaktne zone“, prostore „postanja s/sa“ (engl. *becoming with*) gdje se binarne opozicije u potpunosti brišu između ljudskoga i ne-ljudskoga svijeta,⁷ gdje vrste međusobno dijele, oblikuju zajedničke političke, društvene i biofizičke zajednice i okruženja.

⁶ U humanističkim i društvenim znanostima posthumanistički pristup pripremili su feministički studiji. Donna J. Haraway u knjizi *Primate Vision: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science* (1989) postavila je pitanje roda, rase, klase i moći u proučavanje ljudsko-životinjskih odnosa kao što je i uvela područje *kriticnih ljudsko-životinjskih studija*.

⁷ Joan Dunayer koristi nespecistički termin *ne-ljudi* u značenju u skladu sa znanstvenim činjenicama, ljudi svrstava u „životinje“, „sisavce“, *primate* i „majmune“ te umjesto o „ljudima i životnjama“ govoriti o „ljudima i ne-ljudima“. „Čak i sama riječ ne-ljudi dijeli sve životinje u dvije naizgled suprotstavljene kategorije: ljudi i sve ostale“ (Dunayer 2009: 17).

Dodatac segment u proučavanju ljudsko-životinjskih odnosa čini niša odnosa djece i kućnih ljubimaca. Nažalost, što se tiče i hrvatske znanosti navedena istraživanja ne postoje, s obzirom da je antrozoologija u začecima, a sociologija odgoja navedenim se problemom – s obzirom na druge istaknute probleme u našem društvu – sustavno ne bavi.⁸ Navedeno potkrepljujem istraživanjima sociologa Genea Myersa (1998) koji je istaknuo da psihologija i društvene znanosti nemaju interes u istraživanju ljudsko-životinjskih odnosa, kao što zanemaruju i neverbalno, tjelesno istraživanje svijeta kojim djeca počinju doživljavati svijet. Gene Myers u svojoj knjizi *Značaj djece i životinja: društveni razvoj i naša povezanost s drugim vrstama* (1998) pokazuje kako njegova antrozoološka knjiga može biti ključna podjednako i za pedagoge i za roditelje kao i sve one koji brinu za budućnost naše planete u globalnim klimatskim promjenama i kataklizmama ekosustava te kako sustavno obrazovanje etičke skrbi djece prema drugim vrstama može kvalitativno promijeniti njihove možda ponekad specifičke odnose prema drugim vrstama. Pritom naglašava kako se sociologija odgoja ne bi smjela temeljiti samo na proučavanju suodnosa djece s drugim pripadnicima društvene zajednice već je potrebno uključiti i proučavanje odnosa djece s neljudskim prirodnim okolišem, te upravo zbog toga dječji odnos prema životinjama uzima kao ozbiljnu temu istraživanja (Myers 1998: 178). Psiholog James Garbarino navodi kako je donedavno u znanosti bila zanemarena tema istraživanja suodnosa između djece i životinja, a zamjetno je da kada se od djece traži da identificiraju ključne elemente svojih društvenih mreža (priatelji i osobe u koje se mogu pouzdati), njihovi su *ljubimci* rangirani visoko (Garbarino 2005: 152).⁹

Profesor humane etike i dobrobiti životinja James Serpell u spomenutoj knjizi *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships* (1986) navodi kako nas kućni ljubimci potiču da se suočimo s moralnim proturječjima svojstvenim našem postupanju sa životnjama. U tome smislu prvo poglavlje „O svinjama i kućnim ljubimcima“ Serpell otvara motom iz romana *Životinska farma* Georgea Orwella o tome da su sve životinje jednake, no neke su ipak jednakije od drugih. Ili kao što navodi Melanie Joy u knjizi

⁸ Upućujem na članke Keresteš et al. (1999) i Vizek Vidović et al. (2001).

⁹ U tome smislu bitne su umjetničke promocije animalističkih tema kao što je npr. lutkarska predstava *Kako je Toro postao Viktor* koju izvodi Društvo za zaštitu životinja Rijeka u suradnji s Foliotom – Centar za djecu i mlade Matulji u sklopu projekta *Male tajne za sretne njuškice*. Cilj predstave je učiti djecu odgovornom ponašanju prema životnjama te ih upoznati s radom azila (usp. Brnčić 2020).

Zašto volimo pse, jedemo svinje i nosimo krave: Uvod u karnizam da karnizam (engl. *carnism*) označava negaciju vegetarijanstva i veganstva; karnizam je sustav vjerovanja prema kojemu je etički prihvatljivo jesti određene životinje. Naime, autorica dokumentira temeljnu dihotomiju između *karnizma* i *karnivorizma*; karnivorizam odnosi se na biološku predispoziciju jedenja životinja dok je karnizam – ideološka predispozicija; većina ne jede životinje zbog toga jer su biološki omnivori, već zbog toga što *odabiru jesti životinje* prema obrascima društva (usp. Marjanić 2016; Marjanić, Orlić 2018). Na temelju te dihotomije aktivisti za prava životinja nailaze na poteškoću u provođenju širenja ideja s obzirom da je cijeli sustav specistički i karnistički; zlostavljanje se provodi pod ideologijom karnizma koju djeca prihvaćaju kao legitimnu; biti vegan/ka za većinu djece čini odmak od pravila i normalnosti. Pritom neke su životinje tretirane „etičnije“ od nekih drugih, gdje su neke svinje namijenjene klaonicama, a neke su tretirane kao kućni ljubimci, životinje za druženje kao što dokumentira npr. serijal Roberta Knjaza *Pametan kao kokoš, tvrdoglav kao magarac* (HRT, 2020) kojom je naslovno negirao specizam i seksizam izreke „glupa kao kokoš“.¹⁰

Navedenu bih razlikovnu odrednicu specizma između petišizma (kućnih ljubimaca) i ostalih (utilitarnih) životinja dokumentirala na nedavnom primjeru tragičnoga potresa na Baniji 29. prosinca 2020. godine. Kao što se moglo vidjeti iz televizijskih priloga, ljudi koji su stradali na Baniji naviknuli su na bijedu i u toj bijedi suživota sa svojim životnjama u seoskim domaćinstvima većina je razvila u toj utilitarnosti i suočenjan odnos prema svojim životnjama. Navodim tragičan primjer, koji je zabilježila novinarka Maja Sever, koji je na društvenim mrežama objavila video koji dokumentira svakodnevnicu nakon potresa Milice Lončar koja se „brine za svoje krave, grli ih i ljubi te priča da ih moraju podmititi jer su se uplašile potresa koji je malo koga ostavio ravnodušnim“. Novinarka je uz navedenu objavu zapisala sljedeći komentar – „Kada se zapitate zašto ti ljudi spavaju u dvorištu, a ne odu u privremeni smještaj negdje u grad, pogledajte ovaj video“ (Index.hr, 2021). Ili kao što dokumentira novinar Davor Tomšić:

Svi koje smo zatekli na njihovim ognjištima, pored srušenih ili polusrušenih kuća, kada smo ih pitali zašto su ostali, kao iz topa su ispalili – zbog životinja. Njima su životinje i egzistencija, i društvo, i smisao života. „Da odemo od svoje stoke, ne bismo imali

¹⁰ Iako je sâm voditelj serijala često rabio specističku odrednicu „uginula“ umjesto „umrla“ (životinja).

ništa”, rečenica je koju smo također u različitim varijacijama čuli nebrojeno puta u selima oko Petrinje i Gline. Uostalom o odnosu ovih ljudi i njihovih životinja sve govori naslovna fotografija koju je uslikao Indexov fotograf Luka Šangulin. Na njoj je Tomo Suknaić iz Majske Poljane, možda i najteže stradalom selu, koji je iz ruševina uspio spasiti svog voljenog konja (Tomšić, 2021, [http](#)).

Foto 2: Davor Pongračić /Cropix:
Majske Poljane nakon potresa, detalj užasa, 29. prosinca 2020.¹¹

Zamjetno je da su u izboru online portala *Index Magazin* kao najemotivnije fotografije potresa u Petrinji i Glini odabrane upravo one koje dokumentiraju tragičnu sudbinu ljudi i njihovih životinja, uglavnom utilitarnih domaćih životinja, no jednako tako i kućnih ljubimaca. Tu su medijski bile istaknute fotografije Milice Lončar i njezine krave (u potresu su gospodi Lončar stradale dvije krave, a dvije je uspjela spasiti iz ruševina), nadalje, fotografija Tomislava Suknaića i njegova konja Zekana, isto iz Majske Poljane, koji su iz potresu ostali bez svega (Tomislav Suknaić je iz ruševina uspio spasiti Zekana), nadalje fotografija *psice* Medene¹² koja čeka svoga vlasnika koji je stradao u potresu, fotografija crnoga psa koji čuva

¹¹ Izvor: <https://www.jutarnji.hr/video/news/strasni-prizori-iz-majskih-poljana-jucer-je-izgubio-brata-i-necaka-danas-pokusava-spasiti-sto-jos-moze-15039781>

¹² Hrvatski jezik za ženski rod ima dva leksema „*kuga*, *psica* (supostojeći stariji oblik, bilježi ga F. Vrančić)”. Usp. <https://hr.wiktionary.org/wiki/Pas>

kuću koje više nema itd.¹³ No, jednako tako aktivisti/ice nailazili su i na prizore napuštenih pasa vezanih na lance u okućnicama, što nažalost nije rijedak slučaj ni u gradovima. Osobno svjedočim takvim prizorima u zagrebačkoj Dubravi gdje su neki psi vezani na lancu u dvorištu i u tome smislu na njihov se tragičan, utilitaran život i ne može primijeniti odrednica *kućni ljubimac*.

Spomenuta etnoozološka izložba *O životinjama i ljudima* (autorice – kustosice: Željka Petrović Osmak, Tea Rittig Šiško i Gordana Viljetić, Etnografski muzej, Zagreb, 2017), jedan je izložbeni segment posvetila kućnim ljubimcima. Tako Gordana Viljetić, jedna od autorica, ističe kako u kulturi petišizma većina skrbnika svoje ljubimce naziva svojom djecom i taj odnos različite akademske discipline tumače različito (Viljetić 2017: 98). Izložba je naglasila kako važan aspekt i danas možda jedini u kojem dolazi do izražaja afektivni odnos ljudi i životinja jest onaj prema kućnim ljubimcima. Za potrebe ovog dijela izložbe snimljen je i ciklus dokumentarnih filmova *Grad na četiri noge* (režija: Nikola Šiško, scenarij: Gordana Viljetić, Tea Rittig Šiško). Zaustaviti će se na dokumentarnom zapisu *Damir i Tango*:¹⁴ čovjek i pas, duu koji dijeli sve – život, stan, tanjur, krevet i – osjećaj. Damir je izjavio kako sa svojim *značajnim Drugim* apsolutno sve dijeli te kako mu se život u suživotu sa psom Tangom promijenio nabolje – otvorio mu je put da djeluje aktivistički za prava životinje kao i za sve druge ugrožene skupine u društvu te kako mu je postalo neprihvatljivo konzumirati hranu životinjskoga podrijetla. U okviru navedenoga ističe da ne odlazi na gradska mjesta koja imaju zazor od pasa te kako je izraz *vlasnik/ica psa* nespretan jer je Tango njegov „cimer, prijatelj“ s obzirom da s njim provodi najviše vremena. Isto tako ističe da je potrebno podržavati *no kill azile*¹⁵ koji

¹³ Upućujem na fotografije na navedenom portalu <https://www.index.hr/magazin/clanak/ovo-su-najemotivnije-fotografije-nastale-nakon-strasnog-potresa-u-petrinji-i-glini/2244006.aspx>

¹⁴ Usp. <http://www.emz.hr/> o edukacijskom segmentu izložbe. Filmovi iz ciklusa *Grad na četiri noge: Pet, Damir i Tango, Nevenov svijet, Evo ga, Grga!, Marinina mačkopriča, Vedranova kocka veselja i Bez dlake ne jeziku.*

¹⁵ U takve *no kill azile* pripada npr. azil za pse Društvo za zaštitu životinja Rijeka o čijem angažmanu sustavno izvještava, primjerice, volonterka u azilu Ivana Pernat. Azil svoje štićenike najčešće pronađe napuštene na ulicama ili ostavljene pred njihovim ulazom. Kao što navode, Azilu možete pomoći na različite načine – „Ukoliko želite vjernog prijatelja u svome životu, možete udomiti nekog od umiljatih pasa koji traže svoj stalni dom. Štence i mačke možete privremeno udomiti dok im azil ne nađe odgovarajući smještaj. Pse koji se nalaze u azilu također možete povesti i na izlete. Azilu također možete pomoći i volontiranjem. Možete pse izvesti u šetnju, igrati se njima ili pomoći održati njihov prostor boravka čistim. Azilu uvelike možete pomoći i donacijama. Možete im donirati hrani za pse, stare deke ili odjeću kako bi psima zimi bilo toplo, igračke za pse ili pak možete donirati novčana sredstva kako bi azil psima osigurao sve što im je potrebno.“ <http://zz-rijeka.org/>

ne uspavljaju ili bez eufemizma – koji ne ubijaju pronađene životinje (kao što npr. Društvo za zaštitu životinja Rijeka ističe – svoje štićenike) koji se u njemu nalaze već da oni u njemu imaju sigurno utočište tijekom cijelog života. Svoj prijatelja Tanga Damir atribuira kao antidepresiv, kao osobu koja mu je spasila život te zamjećuje da djeca koja odrastaju s kućnim životinjama psima imaju daleko više empatije. Navedeni film oslikava da se kućni ljubimci mogu doživjeti kao važni subjekti bliskih emocionalnih odnosa od kojih se može dobiti i bezuvjetna ljubav i odanost, što se može odraziti na osjećaj sigurnosti, a kroz brigu o njima može se razvijati odgovornost, emocionalnost i empatija (Smoyer-Ažić, Topalović, 2010).

Prvi diplomski rad iz kulturnoanimalističke perspektive, što se tiče lokalne scene, na navedenu temu napisala je, kako sam uvodno istaknula, Nikolina Vuković u okviru kojega je protumačila odnos čovjeka (*skrbnika*) i životinje (*kućne životinje*) u suvremenom hrvatskom društvu, kroz perspektivu etnologije i kulturne antropologije, koristeći pritom teorijske postavke antropologije obitelji i srodstva te koncepte (ne)pripadanja i narativnih strategija, oslanjajući se i na istraživanja u domeni kulturne zoologije i kulturne animalistike (Vuković 2019: 4), pri čemu je kao okvir istraživanja uzela spomenutu Viskovićevu knjigu (1996) i navedenu etnozoološku izložbu (2017) s obzirom, kao što je zamjetno, da materijal o navedenoj problematici iz domaćih urbanih studija nije dobila. Autorica je ujedno obranila i diplomski rad na Studiju arheologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pod naslovom *Kućni ljubimci i njihovi prikazi na rimskim mozaicima* (2018).

Multimedijalna umjetnica Ivana Filip iz Splita već nekoliko godina provodi umjetničko istraživanje kao jednogodišnji diplomski studij na Fontys School of Fine and Performing Arts, na Odjelu Master Performing Public Space, u Tilburgu, Nizozemskoj, a temelji se, kako navodi, „na konceptima suživota neljudi i ljudi s namjerom stvaranja novih narativa koristeći modele utopije, simbiocena, empatije, u svrhu jačanja tih veza. Autorica je odabrala i bila odabrana u zajednicu slobodnoživućih mačaka s kojima je razvila liniju istraživanja pod nazivom *interspecies communication*, dokumentiranu kroz video i tekst. Dokumentacija o suradnji sa sugrađanima, kolegama i skrbnicima mačaka korištena je kao izvor za imaginarni način stvaranja manifesta kroz riječ i sliku, u utopijskim eksperimentima kao drugoj liniji istraživanja. Motivacija za ovaj rad proizlazi iz autoričinog osobnog i profesionalnog života

usko isprepletenog s neljudima i predstavlja nastavak njezine višegodišnje umjetničke prakse utemeljene na antrozoologiji” (iz rukopisa teksta u kojem je umjetnica pojašnjava navedeni koncept). Na festivalu Almissa Open Festival 2019. umjetnica je izvela biofilni performans *Pseća mudrost — nenasilni PR za ljude*, ispred pošte u Ulici Fošal, kojim je, uz sudjelovanje dva psa i njihovih vlasnika-prijatelja, *kinički* demonstrirala gotovo pseću mudrost *kiničke* sekte filozofa (s Diogenom, čovjekom-psom na čelu) kojom možemo težiti biocentričkim ljudsko-životinjskim odnosima. Riječ je o umjetnici koja u svojim radovima tematizira osobno iskustvo odnosa sa životnjama (odnosno, kako ih korektno u okviru antrozoologijske niše određuje *ne-ljudima, ne-ljudskim životnjama* čime u okviru dominirajućega specizma upozorava kako riječi imaju politički učinak), tijekom odrastanja, a kasnije kroz animalistički aktivizam, etičku prehranu kao i volontiranje s napuštenim životnjama, a što smo mogli pogledati na umjetničinoj izložbi *What Do You mean – You Love Animals?* 2019. godine (Galerija PM, HDLU, Zagreb).

Zoofobija i pandemija COVID-19

Vezano uz uvodni spomenuti program „Filmski četvrtak” Etnografskoga muzeja gdje se jedno od pitanja odnosilo i na antropologiju straha vezano uz pandemiju COVID-19 (2019/2020) – „Jesu li vam i kako u vrijeme stroge izolacije i karantene pomogli [kućni ljubimci] u prevladavanju strahova? Pišite nam i šaljite u formi kratkih videa, priča, fotografija na e-mail pet-friendly@emz.hr.”, navodim da kada je demonizirani kineski šišmiš gotovo pao kao žrtva medijskoga i znanstvenoga linča (usp. Tuttle 2017, Đurđević i Marjanović 2020), neki su znanstvenici obrnuli tezu i nastojali dokazati mogućnost prijenosa koronavirusa s čovjeka na životinju. U kratkom informativnom članku, objavljenom na stranicama američkog Sveučilišta u Minnesoti i njihovog Centra za istraživanja i politike infektivnih bolesti, Mary Van Beusekom iz Znanstvenoga instituta Hennepin Healthcare navodi međuprijelaz koronavirusa s ljudi na mačke i pse kao i obratno da bi potom bio dokazan i prijelaz između ljudi i nerca. Tri su studije pokazale slične rezultate i istraživanja su neovisno jedni od drugih vršili znanstvenici iz Nizozemske, Kanade i Kine/Hong Konga. Spomenuti su radovi izloženi na međunarodnim znanstvenim konferencijama i objavljeni u znanstvenim časopisima čime su spomenuta istraživanja dobila na važnosti (Van Beusekom 2020). Takva su istraživanja pokazala veliku fleksibilnost zaključaka

i još uvijek visoku razinu nesigurnosti o povodu (a ne uzročniku) pandemije, zanemarujući neke druge pokazatelje uključujući dubinskoekološke. Navedeno probijanje granice između životinskog i ljudskog u kontekstu pandemije COVID-19, kao vrste zoonoze, predstavljeno je i u medijskoj i u znanstvenoj niši kao prijetnja ljudskom zdravlju, a sve u vizuri demonizacije kineskoga šišmiša u metonimijskoj kineskoj juhi i navodnom pojavom virusa na mokroj tržnici u Wuhanu. Pritom je bilo zamjetno, naročito što se tiče dnevnoga tiska kao i određenih internetskih stranica, što se tiče hrvatskoga konteksta, da su prvi mjeseci pandemijskoga *lockdowna* bili označeni, zbog navedenoga demoniziranoga kineskoga šišmiša, ambivalentnim odnosom prema životnjama, kućnim ljubimcima. Otvarala su se pitanja mogu li životinje prenijeti koronavirus na ljudе, i obrnuto, kao što sam istaknula, može li oboljela osoba virus prenijeti na svog ljubimca. No, u kontekstu navedene *antitetičke vrteške*, ako uporabimo naratološki termin Stanka Lasića, u svim tim tzv. *infektivnim pričama* bila je zanemarena dubinskoekološka *priča* da su zoonoze, bolesti koje prelaze sa životinja na ljudе, u porastu i nastaviti će se širiti uslijed sve veće deforastacije, visoke potražnje životinskih proteina (riječ je o eufemizmu za masovno klanje i konzumiranje životinja, ono što je npr. Charles Patterson ili pak Jacques Derrida odredio kao životinski holokaust), neodržive poljoprivredne prakse i klimatske promjene, kao što su upozorili npr. stručnjaci Ujedinjenih naroda.¹⁶ Tako je u dalnjem širenju demonizacije o zoonozama novinarka Ana Benačić na portalu faktograf.hr objavila rezolutan članak pod naslovom „Netočno je da od Covida ne obolijevaju oni koji žive s mačkama”, kojim gotovo da otvara narativne vještice procese. Naime, novinarka postavlja kritičku oštricu na virologinju dr. med. Ana Gligić, koja je 1972. godine bila na čelu tima koji je izolirao virus velikih boginja u tadašnjoj Jugoslaviji, a članak otvara podatkom kako spomenuta virologinja navodno u kontekstu aktualne pandemije „pozornost privlači nepreciznim i neutemeljenim izražavanjem” o tome da od COVID-a-19 nije obolio nitko tko ima mačke što znači, prema virologinji, da je mačja korona dala imunitet čak i prema najnovijem soju koronavirusa” (Benačić 2020).

¹⁶ (s.a.) „Korona virus i divlje životinje: Raste strah od bolesti koje se prenose sa životinje na čoveka.” BBC News na srpskom, 7. 7. 2020. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-53317982>

Prema zaključku ili o potrebi osnivanja antrozoologije u lokalnom kontekstu

Tora Holmberg u knjizi *Urban Animals: Crowding in Zoocities* (2015) uvodno navodi kako grad uključuje mogućnosti no jednako tako ograničenja i za ljude i druge životinje, što je vidljivo u kulturi kućnih ljubimaca koji su domestikacijom došle do uloge kućnih životinja. U tome smislu autorica postavlja pitanje kakva su iskustva života u gradu „više od ljudskih“ (engl. *more-than-human*)? Tragom navedenoga ističe da perspektiva *more-than-human* ne označava brisanje ljudskoga iskustva već decentriranje navedenoga iskustva kako bi se istaknuli odnosi među vrstama (Holmberg 2015: 18). Svoju metodologiju autorica temelji na brojnim studijama slučaja kako bi se istražile urbane kontroverze oko odnosa između ljudi i životinja, posebno životinja za druženje, *kućnih životinja*, kao što su psi koji se slobodno kreću, beskućne i divlje mačke, urbane životinje koje pojedinci, rekao bi Damir Bartol Indoš, sa simptomima duševne patnje gomilaju (engl. *hoarding*) i „lude gospode s mačkama“ (engl. *crazy cat ladies*). Knjiga istražuje „zoogradove“, teoretski okvir u kojem se studije životinja (engl. *animal studies*) susreću s urbanim studijama (engl. *urban studies*), što rezultira prekravanjem urbanih odnosa i prostora. Širenjem urbanih teorija izvan ljudskog i reanimacijom socioloških teorija kroz literaturu o životnjama, knjiga pokušava otkriti fenomen „*humanimal crowding*“, koja može biti i potencijalno subverzivna, ukazujući na alternativne načine urbane politike trans-vrsta. Tako autorica ističe da podnaslov „*Crowding in Zoocities*“ („Gužva u zoogradovima“) aludira na teorijski okvir u kojem multidisciplinarno područje studija životinja susreće urbanu sociologiju, što rezultira preoblikovanjem i reinterpretacijom urbanih odnosa i prostora. „Zoo“ u naslovnoj odrednici pritom se ne odnosi samo na životinjski svijet već na sve životinje, u susretu ljudske i neljudske životinje (Holmberg 2015: 3). U tu svrhu autorica je provela razgovore sa švedskim policajcima i policajkama koje/koji rade na pitanjima u vezi životinja, inspektorima za dobrobit životinja i veterinarima, radnicima u skloništima i aktivistima/aktivisticama koji su uključeni u spašavanje životinja te osobama koje su bile podvrgnute službenim žalbama za gomilanje (engl. *hoarders*) (Holmberg 2015: 16). Na izniman način Tora Holmberg pokazuje da su u znanstvenoj literaturi o ponašanju, istraživanja gomilanja životinja i gomilanja predmeta obično odvojena. Psihološka literatura navodi „poremećaj gomilanja“ (engl. *hoarding disorder*) kao dijagnozu, ali s nejasnom

patologijom. No, navedeni se problem javlja i kod aktivista, iz druge socijalne niše, koji udomljaju i spašavaju životinje, što bi jednako tako u jednoj mogućoj antrozoologiji, koju – što se tiče regije – provode npr. Ivana Filip u Splitu, Branislava Vičar u Mariboru i Sonja Žakula u Beogradu.

U tome smislu urbani studiji i ljudsko-životinjski studiji koji bi trebali u okviru navedene teme – koju možemo odrediti sintagmom *animal urbanum*¹⁷ – surađivati ili – kao što je napomenuo Nikola Visković u svojoj zooetičkoj knjizi iz 1996. godine – da se trebaju poduzimati potrebne mjere za olakšanje zajedničkog života ljudi i životinja u gradovima. „Urbanisti ne računaju s gradnjom pogodnih i jeftinih javnih objekata za pseću populaciju – kakvi npr. postoje u gradovima Toulese ili Mulhouse, a gradske vlasti ne potiču potrebne načine brige za pse i mačke ’latalice’ – posebno gradnji i održavanje državnih i privatnih skloništa za napuštene i izgubljene životinja” (Visković 1996: 386).

Literatura

- Benačić, Ana. „Netočno je da od Covida ne obolijevaju oni koji žive s mačkama.” 2020. <https://faktograf.hr/2020/09/15/netocno-je-da-od-covida-ne-obolijevaju-oni-koji-zive-s-mackama/>
- Brnčić, Šarlota. „Posjetili smo Društvo za zaštitu životinja Rijeka: ‘Napuštanja pasa je manje, više je udomljavanja, a stižu i donacije’”. *Novi list*, 2020. <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/napustanja-pasa-je-manje-vise-je-udomljavanja-a-stizu-i-donacije/>
- Crawford, Emily K., Nancy L Worsham i Elizabeth R. Swinehart. “Benefits Derived from Companion Animals and the Use of the Term ’Attachment’”. *Anthrozoös. A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 19/2 (2006): 98–112.
- Dunayer, Joan. *Specizam – diskriminacija na osnovi vrste*. Zagreb: Dvostruka duga Cakovec – Institut za etnologiju i folkloristiku, 2009.
- Durđević, Goran, Suzana Marjanić. „Šišmiš”. U: *Politički leksikon: pandemije*. Zlatko Bukač, Biljana Kašić, Jelena Kupsjak, Atila Lukić i Gordan Maslov (ur.) 2020. <https://www.politicki-leksikon.com/sismis-demonizirani-kineski-sismis/>
- Garbarino, James. „Afterward”. U: Frank R. Ascione: *Children & Animals. Exploring the Roots & Cruelty of Kindness*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2005, 151–153.

¹⁷ Riječ je o istoimenom poglavlju Ewe Wróblewske-Trochimiuk u kojemu tematizira jednu drugu temu urbanih studija – grad kao prirodno i primarno mjesto funkcioniranja plakata (2019: 196).

- Haraway, Donna J. *When Species Meet*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2008.
- Holmberg, Tora. *Urban Animals. Crowding in Zoocities*. New York: Routledge, 2015.
- Index.hr. „Ne zovu se uzalud blago”: Snimka bake iz Banije s njenim kravama rasplakala ljude”. 2021. <https://www.index.hr/magazin/clanak/ne-zovu-se-uzalud-blago-snimka-bake-iz-banije-s-njenim-kravama-rasplakala-ljude/2243569.aspx>
- Joy, Melanie. *Zašto volimo pse, jedemo svinje i nosimo krave*. Čakovec: Dvostruka duga, 2012.
- Jurić-Arambašić, Ante. „Kijevo. Narodni život i tradicijska kultura”. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 54 (2000): 3–491.
- Keresteš, Gordana; Arambašić, Lidija; Kuterovac-Jagodić, Gordana; Vizek Vidović, Vlasta. “Pet Ownership and Childrens’ Self-Esteem in the Context of War”. *Anthrozoös: A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 12(4) (1999): 218–223.
- Kirksey, S. Eben i Stefan Helmreich. “The Emergence of Multispecies Ethnography”. *Cultural Anthropology*, 25/4 (2010): 545–576.
- Kirksey, Eben, Craig Schuetze i Stefan Helmreich. “Tactics of Multispecies Ethnography”. U: Eben Kirksey (ur.) *Multispecies Salon*. Durham, London: Dunke University Press, 2014, 1–24.
- Marjančić, Suzana. „O zelenim kulturnim studijima: životinjski alteriteti ili Životinja koja, dakle, jesam (J. Derrida)”. U: *Zbornik radova 44. seminara Zagrebačke slavističke škole. Alteritet, identitet, kontakt u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi*. Tvrtko Vuković i Tatjana Pišković (ur.) Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 2016, 153–173.
- Orlić, Ivona, Suzana Marjančić. “Heritage Animals – Why Not? Anthropocentrism Notwithstanding”. *Studia mythologica Slavica*, 21 (2018): 189–215.
- Overall, Cristine. “Introduction”. U: Christine Overall (ur.). *Pets and People. The Ethics of Our Relationships with Companion Animals*. Oxford: Oxford University Press, 2017, XVII–XXIV.
- Radić, Antun. „Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu”. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 2, 1897, 1–88.
- Serpell, James. “Animals in Children’s Lives”. *Society & Animals* 7 (2) (1999): 87–94.
- Serpell, James. *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. Cambridge: Cambridge University Press (Canto), 1996.
- Shepard, Paul. *The Others: How Animals Made Us Human*. Washington, D. C.: Island Press, 1997.

Smoyer-Ažić, Sanja i Zorica Topalović. „Uloga kućnih ljubimaca u socioemocionalnom razvoju djece školskog uzrasta”. *Napredak: časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 151/2 (2010): 171–194.

Tomšić, Davor. „Ovo je priča o potresu, Baniji i o ljudima koji ne znaju za predaju”. 2021. https://www.index.hr/vijesti/clanak/reportaza-ovo-je-prica-o-potresu-banji-i-o-ljudima-koji-ne-znaju-za-predaju/2243757.aspx?index_ref=read_more_d

Tuttle, Merlin D. “Give Bats a Break”. *Issues in Science and Technology*, 33/3 (2017): 41–50.

Van Beusekom, Mary. “COVID-19 likely spreading from people to animals – and vice versa”. 2020. <https://www.cidrap.umn.edu/news-perspective/2020/09/covid-19-likely-spreading-people-animals-and-vice-versa>

Viljetić, Gordana. „Okokućad, gospodari srca i domova ili robovi ljubavi – kućni ljubimci u teoriji”. u: Željka Petrović Osmak (ur.). *O životinjama i ljudima*, Zagreb: Etnografski muzej, 2017, 90–126.

Visković, Nikola. *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*. Split: Književni krug, 1996.

Vizek Vidović, Vlasta; Arambašić, Lidija; Keresteš, Gordana; Kuterovac-Jagodić, Gordana i Vlahović-Štetić, Vesna. “Pet Ownership in Childhood and Socio-Emotional Characteristics, Work Values and Professional Choices in Early Adulthood”. *Anthrozoös: A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 14 (4) (2001): 224–231.

Vuković, Nikolina. 2018. *Kućni ljubimci i njihovi prikazi na rimskim mozaicima*. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za arheologiju. [mentorica Šimić-Kanaet, Zrinka]. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10940/>

Vuković, Nikolina. 2019. *Kućni ljubimci kao članovi obitelji: narativne strategije antropomorfizacije i familijarizacije životinja u suvremenom hrvatskom društvu*. Zagreb: Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, rukopis. [mentorica Rubić, Tihana] <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/11548/1/Kucni%20ljubimci%20kao%20clanovi%20obitelji.pdf>

Wróblewska-Trochimiuk, Ewa. *Umjetnost na marginama. Hrvatski politički plakat u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2019.

Žakula, Sonja. 2017. *Zoološki vrtovi u Srbiji u antropološkoj perspektivi*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu. [mentorica Ildiko Erdei]. <https://nardus.mnp.gov.rs/handle/123456789/9242>

Suzana J. Marjanić

ANTHROPOLOGY OF THE ZOOPOLIS OR “CITY ON FOUR LEGS”

Summary

The article documents the theoretical framework in which animal studies meet urban studies, with an emphasis on the state and tendencies in the humanities and social sciences in Croatia. The article emphasizes the exhibition of the Ethnographic Museum in Zagreb *On animals and Humans* (2017; curators: Željka Petrović Osmak, Tea Rittig Šiško, Gordana Viljetić), as the first Croatian ethnozoological exhibition which included the issue of animal rights and the issue of “urban animals”.

Key words: anthrozoology, exhibition *On Animals and Humans*, pets, companion animals.